

Marek Jodkowski¹

Wydział Teologii

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Kulisy wyboru Leona Rednera na biskupa chełmińskiego w 1886 roku

[Background to the Election of Leon Redner
as Bishop of Chełmno Diocese in 1886]

Streszczenie: W 1886 r. po śmierci biskupa chełmińskiego Jana Nepomucena Marwicza, Chełmińska Kapituła Katedralna początkowo wstrzymała się z wyborem administratora diecezji z uwagi na konieczność składania przez niego przysięgi dotyczącej lojalności i posłuszeństwa wobec króla pruskiego oraz prawa państwowego, co było pokłosiem kulturkampfu. Po złagodzeniu ustawodawstwa państwowego obrano administratorem kanonika Leona Rednera. Władze państwowe od początku odrzucały kandydatury na stolicę biskupią w Pelplinie związane ze środowiskiem polskim, przede wszystkim kanoników kapituły, którzy reprezentowali tzw. frakcję polską. Z przygotowanego początkowo przez kapitułę zestawienia kandydatów, jedyną osobą możliwą do zaakceptowania przez władze państwowe okazał się prepozyt Gustav Wanjura. Wybór nie mógł jednak dokonać się w oparciu o jedną kandydaturę. Ponadto faworyta władz państwowych odrzuciła Stolica Apostolska. Żeby nie przeciągać wakatu na stolicy biskupiej, Leon XIII wymógł na kapitule zawieszenie jej prawa wyboru. Pertraktacje prowadzone bezpośrednio między Stolicą Apostolską a rządem pruskim doprowadziły do nominowania kanonika Leona Rednera na biskupa chełmińskiego. Brewe papieskie ogłoszono 16 listopada 1886 r. Święceń biskupich udzielił Rednerowi 9 stycznia 1887 r. w katedrze pelplińskiej arcybiskup gnieźnieński i poznański Juliusz Dinder.

Summary: In 1886, after the death of Bishop Jan Nepomucen Marwicz of Chełmno Diocese, the Chełmno Cathedral Chapter initially refrained from electing a diocesan administrator because of the need for him to take an oath of loyalty and obedience to the Prussian king and state law, which was the aftermath of the kulturkampf. After the relaxation of state legislation, Canon Leon Redner was elected administrator. From the outset, the state authorities rejected candidates for the episcopal see in Pelplin associated with the Polish community, above all the canons of the chapter who represented the so-called Polish faction. From the list of candidates initially prepared by the chapter, the only person acceptable to the state authorities turned out to be the

¹ Marek Jodkowski, Katedra Filozofii i Prawa Kanonicznego, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, ul. Hozjusza 15, 11-041 Olsztyn, Polska, marek.jodkowski@uwm.edu.pl, <https://orcid.org/0000-0001-9793-9935>.

provost Gustav Wanjura. However, the selection by the chapter could not be made on the basis of a single candidate. In addition, the favourite of the state authorities was rejected by the Holy See. In order not to prolong the vacancy on the episcopal capital, Leo XIII forced the chapter to suspend its right to elect a bishop. Direct negotiations between the Holy See and the Prussian government led to the nomination of Canon Leon Redner as Bishop of Chełmno Diocese. The papal breve was promulgated on 16 November 1886. He was ordained bishop on 9 January 1887 in Pelplin Cathedral by the Archbishop of Gniezno and Poznań, Juliusz Dinder.

Słowa kluczowe: biskup Leon Redner, diecezja chełmińska, kulturkampf, Leon XIII, Prusy w XIX wieku.

Keywords: Bishop Leon Redner, Chelmnno diocese, kulturkampf, Pope Leo XIII, Prussia in the 19th century.

Wstęp

W XIX w. w znajdującej się pod zaborami Polsce, a zwłaszcza w zaborze pruskim, ustanowienie biskupa diecezjalnego wiązało się zwykle z dość zawiłym procesem wyboru kandydata oraz jego lustracji. Przewidziane prawem procedury przeprowadzano nie tylko na szczeblu diecezjalnym, ale także w Kurii Rzymskiej. Przyszły biskup musiał uzyskać aprobatę władz państwowych, a czasami to one wywierały presję na decydentach kościelnych, lansując wybraną przez siebie osobę. Elekcje ordynariuszy w okresie niewoli narodowej nabierały dodatkowego znaczenia. W polskich środowiskach oczekiwano, że pasterz lokalnego Kościoła, poza religijnym autorytetem, będzie obrońcą i krzewicielem wartości patriotycznych.

W diecezji chełmińskiej, po śmierci bp. Jana Nepomucena Marwicza (†1886 r.), wybór nowego ordynariusza przypadł nie tylko na czas zmagania się ze skutkami kulturkampfu, ale także pielęgnowania zwalczanej przez zaborców polskiej świadomości narodowej. Była to zresztą jedna z diecezji, w której władze państwowe nie mogły ignorować silnego „żywiotu polskiego”. Nominacja popieranego przez państwo pruskie Leona Rednera zapowiadała niechybną jego uległość wobec decyzji Berlina oraz brak zrozumienia polskich aspiracji narodowych (Szulist W., 2006, s. 82; Walkusz J., 2012, kol. 1287). Niestety, dotychczas nie ukazała się monografia na temat tego biskupa, zwłaszcza taka, w której zawarta by była wieloaspektowa ocena jego nominacji na stolicę diecezji w Pelplinie. Kwestia wyboru biskupów chełmińskich została szczegółowo przebadana jeszcze przez ks. Alfonsa Mańkowskiego, który wyniki swoich eksploracji zamieścił w artykule (a następnie odblity) pt. *Kanoniczne elekcje biskupów chełmińskich po emanacji bulli „De salute animarum”*. Wprawdzie w tekście tym autor potraktował nominację Rednera dość lapidarnie (Mańkowski A., 1932, s. 9), jednak w komunikacie wydanym na łamach „Zapisek Towarzystwa Naukowego w Toruniu” uzupełnił historiografię o niepubliko-

waną wcześniej relację ks. Franciszka Lissa. Tenże duchowny uwypuklił swój własny udział w lobbowaniu kandydatury Rednera (Mańkowski A., 1936, s. 196–198). Nieocenionym materiałem pozostaje również poszyt zdeponowany w Bibliotece Uniwersytetu Gdańskiego, a należący niegdyś do ks. Mańkowskiego, pt. *Prussica. XIV. Dyecezya chełmińska*, który zawiera m.in. wycinki z prasy traktujące o bp. Rednerze². Na szczególną uwagę zasługują wreszcie wyniki badań bp. Juliana Wojtkowskiego, który udostępnił drukiem opis prowadzonego we Fromborku procesu informacyjnego wskazanego wyżej kandydata (Wojtkowski J., 1997, s. 279–301). Wymienione publikacje nie wyczerpują jednak złożonej problematyki dotyczącej nominacji ks. Rednera na biskupa chełmińskiego, aby je uzupełnić, warto przeprowadzić analizę archiwaliów zdeponowanych w Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz w Berlinie oraz artykułów prasowych z XIX w.

Praktyka wyboru biskupów chełmińskich

W czasie przynależności diecezji chełmińskiej do Rzeczypospolitej prawo wyboru biskupa przez kapitułę katedralną sprowadzało się najczęściej do akceptacji kandydata wskazanego przez króla polskiego. Kapituła posłusznie wypełniała wolę władcy, dopełniając jedynie formalności. Na konsystorzu papież prekonizował nominata i wystawiał stosowną bulę. W 1795 r., a zatem już po rozbiorach Polski, podobną procedurę zastosowano w przypadku mianowania biskupem chełmińskim sufragana poznańskiego Franciszka Ksawerego Rydzyńskiego. Tym razem spełniono wolę władcy pruskiego, wychodząc z założenia, że jest on spadkobiercą praw zwierzchnich po królach polskich w dziedzinie polityczno-kościelnej (Mańkowski A., 1932, s. 3)³.

Bulla Piusa VII *De salute animarum* z 16 lipca 1821 r. regulowała elekcję biskupów na obszarze Prus. Miały one odbywać się według kanonicznych zasad w terminie trzymiesięcznym. Papież zalecał dążenie do zgody między Ołtarzem i Tronem, co wiązało się z wyłączeniem spośród kandydatów do biskupstwa duchownych „niemiłych królowi”. Jeszcze podczas negocjacji dotyczących zapisów bulli, Prusy odrzuciły propozycję Stolicy Apostolskiej, żeby król skreślał z listy kandydatów przygotowanych przez kapitułę *personae non gratae*. Ostatecznie Berlin preforsował rozwiązanie polegające na wyborze przez kapitułę kandydata w oparciu o listę

² Biblioteka Uniwersytetu Gdańskiego, *Prussica*. 14, *Dyecezya chełmińska*, <https://pbc.gda.pl/dlibra/publication/121295/edition/112972> (24.11.2024).

³ Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz (dalej: GStA PK), I. HA Rep. 76 Kultusministerium IV, Sekt. 1a, Abt. II Culm, Nr. 1, Bd. 1, Notizen über das Verfahren bei der Besetzung des Bischofsstuhl von Culm, b.d., k. 64v.

osób zatwierdzonych wcześniej przez króla. Elekt musiał następnie uzyskać od papieża instytucję kanoniczną (Barańska A., 2024, s. 381–382). Interpretacja zapisów bulli przez władze pruskie okazała się jednak dość osobliwa. Widziały one w niej oficjalne potwierdzenie prawa monarchy do wskazywania kapitułom konkretnych kandydatów. Jeśli chodzi o diecezję chełmińską, król pruski nadal uzurpował sobie tytuł sukcesora uprawnień dawnych monarchów polskich. Jak stwierdziła Anna Barańska, elekcja sprowadzała się do czystej formalności (Barańska A., 2024, s. 383).

Dość ważne pozostaje w sprawie obsadzania stolic biskupich stanowisko pruskiego ministra wyznań religijnych, oświaty i zdrowia Gustava von Gosslera. Konstatował on 6 lipca 1885 r., że zarówno Warmińska Kapituła Katedralna, jak i Chełmińska nigdy nie miały rzeczywistego prawa wyborczego. Elekcja była w rzeczywistości aprobatą wskazanego przez władcę kandydata. W ten sposób postępowali królowie polscy, a potem pruscy. Nawet wybór bp. Anastazego Sedlaga (1834 r.) przybrał podobną formę. Kanonikom zagrożono karą 50 talarów, gdyby nie zaakceptowali tego kandydata. W przypadku bp. Jana Nepomucena Marwicza wybór dokonany przez kapitułę (1857 r.), jak podkreślił von Gossler, zaskoczył starszych kanoników, w tym samego Marwicza. Ustępstwem wobec Kościoła było bez wątpienia rozporządzenie Fryderyka Wilhelma IV z 1841 r., w którym władca potwierdzał prawo kapituł do wyboru biskupa diecezjalnego. Zostało ono jednak paraflowane w szczególnych okolicznościach, a mianowicie po burzliwym sporze o małżeństwa mieszane, co zdaniem ministra, dyspensowało władze państwowe od jego implementacji⁴.

Wakat na stolicy biskupiej w Pelplinie w 1886 r.

Jeszcze w 1886 r., mimo łagodzenia skutków kulturkampfu, nie zdołano przywrócić wszystkich wcześniej obowiązujących prerogatyw Kościoła katolickiego. Redaktor „Germanii” określił warunki jego funkcjonowania na obszarze Prus jako prowizoryczne, nieuporządkowane i niespokojne. Wakat na urządzie biskupa diecezjalnego obnażał nieszczerą intencję, którymi kierowały się władze państwowe. Zgodnie bowiem z przepisami prawa kościelnego jurysdykcja biskupa diecezjalnego przechodziła wówczas na kapitułę katedralną, która w ciągu ośmiu dni wybierała wikariusza kapitulnego. Nowo desygnowany wikariusz kapitulny, trzymając się ściśle określonych praw, kierował administracją diecezjalną do czasu ustanowienia nowego biskupa diecezjalnego⁵.

⁴ GStA PK, I. HA Rep. 76 Kultusministerium IV, Sekt. 1a, Abt. II Culm, Nr. 1, Bd. 1, Gossler, Bischof Ermland resp. Culm, (odpis), 6.07.1885.

⁵ *Durch den Tod [...]*, Germania, 1886, nr 73, z 31.03.

Niestety, obowiązujące w Prusach tzw. ustawy majowe godziły w porządek kościelny przewidziany na wypadek wakatu na stolicy biskupiej. Zgodnie bowiem z paragrafami 2 i 3 ustawy z 20 maja 1874 r., kara od sześciu miesięcy do dwóch lat pozbawienia wolności, a także sankcja nieważności w przypadku podjęcia działań, obowiązywały w odniesieniu do osoby, która korzystając z praw i obowiązków biskupich, nie zgłosiłaby powierzenia mandatu kościelnego nadprezydentowi prowincji. Prawodawca zobowiązywał ją także do dostarczenia dokumentów (dosłownie: dowodów) określonych w warunkach wstępnych ustawy, a także złożenia przysięgi dotyczącej lojalności i posłuszeństwa względem króla pruskiego oraz prawa państwowego. Ze strony kościelnej niemal nigdzie na obszarze państwa niemieckiego nie doszło do ustanowienia wikariusza kapitulnego, wobec tego w 1880 r. wprowadzono ustawę, która łagodziła wcześniejsze antykościelne prawodawstwo. W jej paragrafie 2 odnotowano, że w katolickiej diecezji, w której urząd biskupi wakował, Ministerstwo Stanu, zgodnie z paragrafem 1 ustawy z 20 maja 1874 r., mogło powierzyć wykonywanie praw i obowiązków biskupich osobie obdarzonej mandatem kościelnym, nawet bez przysięgi określonej w paragrafie 2 tej ustawy. Dopuszczano też możliwość odstąpienia od wymogu dostarczenia dokumentów (dowodów) określonych w warunkach wstępnych ustawy, z wyjątkiem potwierdzenia obywatelstwa niemieckiego⁶.

Powyższe przepisy regulujące ustanawianie wikariuszy kapitulnych obowiązywały do 1 stycznia 1882 r. W kolejnej ustawie, łagodzącej obciążenia kulturkampf, z 1882 r., przedłużono je do 1 kwietnia 1884 r. Po tym dniu straciły one swoją ważność, w związku z czym ponownie weszły w życie wcześniejsze regulacje. Z tego powodu bp Filip Krementz, ustanowiony w 1885 r. arcybiskupem kolońskim, kontynuował w określonych obszarach administrowanie diecezją warmińską, aż do ponownego jej obśadzenia. W przeciwnym wypadku nastąpiłoby przerwanie zarządzania diecezją, a ze względu na konieczność nadzoru nad majątkiem kościelnym, powołano by państwowego komisarza⁷. Już jednak „Pielgrzym” z 8 kwietnia 1886 r. informował, że prawdopodobnie rząd pruski nie ustanowi żadnego komisarza do zarządzania majątkiem biskupim, podobnie zresztą jak miało to miejsce w diecezji limburskiej, osnabrückiej czy też trewirskiej⁸.

Na początku kwietnia 1886 r. nadprezydent prowincji zachodniopruskiej Ernst von Ernsthausem udał się do Pelplina. W kanonii prepozyta przeprowadził rozmowę z Chełmińską Kapitułą Katedralną. Chociaż niektórzy członkowie tego gremium rozważali wcześniej wybór zarządcy

⁶ *Durch den Tod* [...], Germania, 1886, nr 73, z 31.03; zob. również Przepisy pruskich ustaw państwowych dotyczące kapitulnych wikaryuszów czyli administratorów diecezji, *Pielgrzym*, 1886, nr 67, z 5.06.

⁷ *Durch den Tod* [...], Germania, 1886, nr 73, z 31.03.

⁸ *Chełmińska diecezja*, *Pielgrzym*, 1886, nr 43, z 8.04.

diecezji, czyli wikariusza kapitulnego, jednak ostatecznie wstrzymano się przed tym krokiem z uwagi na obawy przed działaniem niezgodnym z prawem państwowym. Kanonik Herman von Bielicki wyjaśnił, że zarządca nie mógłby sprawować swojej funkcji, jeśli nie zostałyby usunięte przeszkody natury prawnej, czyli ciężące pozostałości po ustawodawstwie kulturkampfu. Wtórował mu nadprezydent, twierdząc, że nie należy zatem wybierać dygnitarza, którego funkcje do bliżej nieokreślonego czasu pozostałyby utajone⁹. Prepozyt Gustav Wanjura zadeklarował pisemnie, że Chełmińska Kapituła Katedralna zdecydowała się odstąpić od wyboru administratora, prosząc jednocześnie Stolicę Apostolską o stosowną dyspensę¹⁰. Gremium to przeprowadziło jednak innego rodzaju wybór, a mianowicie wskazało spośród siebie ekonoma, którym został kanonik von Bielicki. Nadprezydent zaaprobował to rozwiązanie, ponieważ na wspomnianego kanonika scedowano wyłącznie administrowanie dobrami biskupimi (*rerum ecclesiasticarum et proventuum*). Nie wykonywał on zatem czynności, które wynikałyby z biskupiej jurysdykcji. Tę kandydaturę miał proponować sam prepozyt z uwagi na zażyłe relacje von Bielickiego z rodziną zmarłego biskupa. Warto wspomnieć, że siostrzeniec bądź bratanek bp. Marwicza zarządzał jego dobrami stołowymi¹¹.

W połowie maja 1886 r., mimo dyspensy Stolicy Apostolskiej, Chełmińska Kapituła Katedralna nosiła się z zamiarem wyłonienia administratora diecezji. Spodziewano się, że wikariuszem kapitulnym zostanie jej prepozyt Gustav Wanjura¹². Najprawdopodobniej impulsem do tego rodzaju postępowania stała się deklaracja rządu niemieckiego, która dotyczyła weryfikacji przepisów państwowych w sferze kościelnej¹³. W tym czasie procedowano bowiem akt prawny, który dotyczył zwolnienia księży z obowiązku składania przysięgi w przypadku obejmowania przez nich funkcji wikariusza kapitulnego¹⁴. Wprawdzie ustawa ta miała wejść w życie 6 czerwca tego roku¹⁵, jednakże zebranie kapituły w celu wyłonienia wikariusza kapitulnego zaplanowano już na 4 czerwca¹⁶. Bezpośrednio po obradach nie ogłoszono jednak jego nazwiska, czekając zarówno na apro-

⁹ GStA PK, I. HA Rep. 76 Kultusministerium IV, Sect. 1a, Abt. II Culm, Nr. 1, Bd. 1, Ernsthausen do Gosslera, 6.04.1886, k. 120–120v.

¹⁰ GStA PK, I. HA Rep. 76 Kultusministerium IV, Sect. 1a, Abt. II Culm, Nr. 1, Bd. 1, Wanjura do Ernsthausena, 5.04.1886, k. 122.

¹¹ GStA PK, I. HA Rep. 76 Kultusministerium IV, Sect. 1a, Abt. II Culm, Nr. 1, Bd. 1, Ernsthausen do Gosslera, 6.04.1886, k. 119–119v.

¹² GStA PK, I. HA Rep. 76 Kultusministerium IV, Sect. 1a, Abt. II Culm, Nr. 1, Bd. 1, Ernsthausen do Gosslera, 19.05.1886, k. 175.

¹³ Zob. *Przegląd polityczny*, Słowo, 1886, nr 100, z 5.05.

¹⁴ *Z Prus zachodnich*, Słowo, 1886, nr 98, z 3.05; Projekt kościelno-polityczny uchwalony już w Izbie panów, Pielgrzym, 1886, nr 53, z 4.05.

¹⁵ *Chełmińska diecezja*, Pielgrzym, 1886, nr 65, z 1.06.

¹⁶ *Chełmińska diecezja*, Pielgrzym, 1886, nr 66, z 3.06.

batę ze strony rządu, jak i zwolnienie od wcześniej wspomnianej przysięgi¹⁷. Stosowne potwierdzenie uzyskano 18 czerwca tego roku. Tego dnia podano jego personalia. Został nim kanonik Leon Redner, który cieszył się szczególnym zaufaniem zmarłego bp. Marwicza. Redner reprezentował bowiem ordynariusza w czasie posiedzeń fuldyjskiej konferencji biskupów. Poza tym zasiadał najdłużej w radzie konsystorskiej. Warto nadmienić, że przyjęcia tego urzędu odmówił były oficjał i wikariusz generalny infułat Anton Klingenberg (por. Hirschfeld M., 2007, s. 155)¹⁸.

Kryteria wyboru kandydata na biskupa chełmińskiego

W kwietniu 1886 r. minister von Gossler zlecił nadprezydentowi von Ernsthausenowi zbadanie nastrojów panujących w Chełmińskiej Kapitułe Katedralnej z uwagi na wybory ordynariusza. Nadprezydent nie był w stanie rzetelnie wywiązać się z tego zadania. Ubolewał, że nie znalazł osoby, która zyskałaby zaufanie tego gremium i właściwie oceniłaby sytuację. Konstatował jednak, że dzieli się ono na dwie opcje, które nie mają ze sobą zbyt wiele wspólnego, a mianowicie Niemców i Polaków. Stronnictwa te nie znały swoich wzajemnych zamierzeń i planów. Von Ernsthausen dodał ponadto, że nawet wśród samych niemieckich kanoników brakowało pełnego zaufania, oczywiście nie w odniesieniu do pryncypiów, ale do spraw osobowych¹⁹.

Do niemieckiego stronnictwa Kapituły Katedralnej w Pelplinie należeli: prepozyt Gustav Wanjura (Górnoślązak władający językiem polskim), a także kanonicy Julius Zucht, Leon Redner, Franz Wollschläger oraz Eduard Klawitter. Zaliczano do niego również kanoników honorowych: Otto von Diebitscha i Juliusa Steinigkego. Polską frakcją tego gremium tworzyli z kolei: dziekan kapituły Julius von Prączyński oraz kanonicy Anton Klingenberg, Anton Neubauer, Jan Trepnau i Herman von Bielicki. Wśród kanoników honorowych opcję tę reprezentowali: Johannes Bartoszkiewicz i Michael Sieg. Oba stronnictwa wydawały się jednakowo silne. Infułat Klingenberg jawił się nadprezydentowi jako najbardziej skłonny do podjęcia roli mediatora. Nie był on, jak zaznaczył ten urzędnik, fanatycznym Polakiem. W radzie biskupiej często zajmował umiarkowane stanowisko. Ustępował jednak w wielu kwestiach z powodu swojego niezbyt mocnego charakteru. Zresztą wiele spraw mogło być przeprowadzanych za jego plecami²⁰.

¹⁷ *Chełmińska diecezya*, Pielgrzym, 1886, nr 68, z 8.06.

¹⁸ *Chełmińska diecezya*, Pielgrzym, 1886, nr 72, z 19.06.

¹⁹ GStA PK, I. HA Rep. 76 Kultusministerium IV, Sect. 1a, Abt. II Culm, Nr. 1, Bd. 1, Ernsthausen do Gosslera, 7.04.1886, k. 113.

²⁰ GStA PK, I. HA Rep. 76 Kultusministerium IV, Sect. 1a, Abt. II Culm, Nr. 1, Bd. 1, Ernsthausen do Gosslera, 7.04.1886, k. 113v-114.

Polskie stronnictwo w kapitule katedralnej miało świadomość, że tylko Niemiec może zostać biskupem diecezjalnym, co podkreślał von Ernsthausen. Polacy wyrażali jednak życzenie, żeby nie pominąć ich kandydatury. Ponieważ frakcje te były jednakowo silne, prepozyt domniemywał, że dojdzie między nimi do porozumienia, dzięki któremu zostanie wyłonionych trzech Niemców i dwóch Polaków. Ci ostatni będą wykreśleni z listy kandydatów na biskupa chełmińskiego jako *personae minus gratae*, a wybór rozegra się między trzema Niemcami. Nadprezydent sugerował, żeby nie ignorować życzenia polskiej frakcji, które dotyczyło prezentacji kandydatów. Głos Polaków wydawał się bowiem decydujący, biorąc pod uwagę kanonika Zuchta, którego decyzje uchodziły za nieprzewidywalne. Von Ernsthausen domniemywał jednak, że biskupem zostanie wybrany prepozyt Wanjura²¹.

Minister von Gossler na komisarza monitorującego z ramienia państwa pruskiego przebieg wyboru biskupa diecezjalnego wśród Chełmińskiej Kapituły Katedralnej zaproponował nadprezydenta von Ernsthausena²². „National-Zeitung” w wieczornym wydaniu z 7 kwietnia 1886 r. informowała, że nadprezydent gościł w tym czasie w Pelplinie dwukrotnie, najprawdopodobniej w sprawie wyborów biskupa diecezjalnego. Redaktor gazety podkreślał, że pośpiech wydawał się jedynym środkiem w celu uniknięcia niechcianego dla państwa, zaś niekorzystnego dla lokalnego Kościoła, zastosowania ustawy o administrowaniu wakującymi diecezjami²³. Nominację von Ernsthausena na komisarza ogłoszono 14 kwietnia tego roku²⁴.

Minister wyznań religijnych, oświaty i zdrowia sugerował nadprezydentowi zachodniopruskiemu, żeby w porozumieniu z prepozytem Wanjurą ustalił z kapitułą kandydata na stolicę diecezji chełmińskiej. Ministrowi zależało bowiem na przyspieszeniu tej sprawy. Żądał także, żeby wspomniane gremium unikało powoływania się na „listę” kandydatów. W starych prowincjach pruskich owa „lista”, odzwierciedlająca irlandzką metodę wyborczą, nie stanowiła prawnie przyjętego sposobu wykluczania kandydatów. Jeśli nawet w praktyce dopuszczano ją jako formę badania pretendentów na stolicę biskupią z nakazu króla, to w nowo nabytych prowincjach wybór biskupa nie mógł opierać się na tego rodzaju procedurze²⁵. Zupełnie inaczej tę sprawę postrzegał Leon XIII, który nakazał poinformować Kurda von Schlözera, posła pruskiego akredytowanego przy Sto-

²¹ GStA PK, I. HA Rep. 76 Kultusministerium IV, Sect. 1a, Abt. II Culm, Nr. 1, Bd. 1, Ernsthausen do Gosslera, 7.04.1886, k. 114–114v.

²² GStA PK, I. HA Rep. 76 Kultusministerium IV, Sect. 1a, Abt. II Culm, Nr. 1, Bd. 1, Gossler do Wilhelma I, 14.04.1886, k. 126–126v.

²³ *Aus der Diözese Culm* [...], National-Zeitung, 1886, nr 233, z 7.06.

²⁴ GStA PK, I. HA Rep. 76 Kultusministerium IV, Sect. 1a, Abt. II Culm, Nr. 1, Bd. 1, Wilhelm I do Gosslera, 14.04.1886, k. 137.

²⁵ GStA PK, I. HA Rep. 76 Kultusministerium IV, Sect. 1a, Abt. II Culm, Nr. 1, Bd. 1, Gossler do Ernsthausena, 16.04.1886, k. 134–134v.

licy Apostolskiej, o swoim zaniepokojeniu, że kapitule, która dotychczas przygotowywała listę kandydatów, odbiera się prawo wyboru²⁶. Prepozyt Wanjura zwołał zebranie kanoników rzeczywistych i honorowych Chełmińskiej Kapituły Katedralnej na 29 kwietnia 1886 r. Zapowiedział, że zostanie wyłonionych sześciu kandydatów, po trzech z frakcji niemieckiej i polskiej (Mańkowski A., 1936, s. 198)²⁷.

Przebieg wyłaniania kandydatur

„Germania” z 14 kwietnia 1886 r. odnotowała, że na łamach „Thorner Zeitung” pojawiły się spekulacje jakoby Chełmińska Kapituła Katedralna wskazała ks. Johannes Assmanna, proboszcza parafii św. Jadwigi z Berlina, na biskupa chełmińskiego. Zaprzeczał temu „Pielgrzym”, tłumacząc, że gremium to nie przygotowało dotychczas żadnej listy kandydatów²⁸. Jednocześnie, na kanwie wyboru niemieckiego duchownego Juliusza Dindera na arcybiskupa gnieźnieńskiego i poznańskiego, wyrażano obawy, że nominację „na Pelplin” może otrzymać osoba nieznająca języka polskiego²⁹. Ostatecznie 29 kwietnia tego roku kapituła wyłoniła następujące kandydatury: prepozyta Wanjurę, kanonika von Bielickiego, infułata Klingenberg, bp. Franza Adolfa Namszanowskiego, dziekana von Prądyńskiego i kanonika Trepnaua. Wanjurę i bp. Namszanowskiego uważano za stronnictwo niemieckie, von Bielickiego, von Prądyńskiego i Trepnaua za polskie, zaś Klingenberg, sytuowano pomiędzy tymi frakcjami (por. Wajda K., 1985, s. 112)³⁰. Warto nadmienić, że z powodu choroby w zebraniu nie uczestniczyli dwaj kanonicy honorowi: Diebitsch i Steinigke, którzy jednak oddali głosy za pośrednictwem dwóch zaprzyjaźnionych kanoników³¹.

Nadprezydent prowincji zachodniopruskiej lansował wobec władz ministerialnych w Berlinie kandydaturę prepozyta Wanjury. Von Bielicki, jego zdaniem, był zdecydowanym stronnikiem spraw polskich. Infułat Klingenberg, niemal siedemdziesięciodwulatek, wyróżniał się niezdecydowanym charakterem. Poza tym jako długoletni wikariusz generalny za bardzo przesiąkł sprawami diecezjalnymi. Biskupa Namszanowskiego znano w Berlinie bardzo dobrze. W czasach pełnienia przez niego urzędu proboszcza w Królewcu wyróżniał się postawą patriotyczną. Od kilku lat

²⁶ GStA PK, I. HA Rep. 76 Kultusministerium IV, Sekt. 1a, Abt. II Culm, Nr. 1, Bd. 1, Schlözer do Bismarcka, (odpis), k. 182–182v.

²⁷ GStA PK, I. HA Rep. 76 Kultusministerium IV, Sekt. 1a, Abt. II Culm, Nr. 1, Bd. 1, ks. Wanjura do Ernsthause, 20.04.1886, k. 142.

²⁸ *Die „Thorner Zeitung”* [...], Germania, 1886, nr 85, z 14.04.

²⁹ *Z Prus Zachodnich*, Gazeta Olsztyńska, 1886, nr 1, z 16.04.

³⁰ GStA PK, I. HA Rep. 76 Kultusministerium IV, Sekt. 1a, Abt. II Culm, Nr. 1, Bd. 1, Ernsthause do Gosslera, 30.04.1886, k. 147–147v.

³¹ *Aus Pelplin* [...], Germania, 1886, nr 99, z 2.05.

żył jednak w odosobnieniu, w Oliwie, mieszkając w posiadłości należącej do księżnej Marii von Hohenzollern. Nadprezydent, powołując się na nieoficjalne informacje, twierdził, że hierarsze temu brakuje energii, a po długim okresie niesprawowania urzędu, zapewne także zapału do administrowania jedną z trudniejszych diecezji. Ciężko byłoby mu zdystansować się również wobec polskich wpływów, konkludował urzędnik³². Kandydatura kanonika von Prądyńskiego (67 lat) pojawiła się już w poprzednich wyborach. Został on wówczas odrzucony jako niemiły królowi. Wyróżniał się uporządkowaniem, ale był zadeklarowanym Polakiem. Nie miał także kwalifikacji do zarządzania diecezją. Z kolei Trepnau nadprezydent określał jako przeciętnie zdolnego, jednakże zdecydowanie zbyt polskiego, by jego kandydatura mogła być wzięta pod uwagę³³.

Spośród wskazanych powyżej kandydatów jedynie prepozyt Wanjura wydawał się nadprezydentowi potencjalnym pretendentem na stolicę biskupią w Pelplinie. Pojedyncza kandydatura uniemożliwiała jednak przeprowadzenie właściwych wyborów, urzędnik sugerował zatem, żeby biskupa chełmińskiego wyłonić w inny sposób. Odradzał też, aby innych kanoników uznać za miłych królowi, ponieważ dzięki temu decyzja o nominacji znalazłaby się w polskich rękach. Prepozyt Wanjura nie mógł wszakże oddać głosu na samego siebie, gdyby jednak otrzymał tę nominację wskutek bezpośredniej decyzji Rzymu, nie spowodowałoby to niezadowolenia ani pośród kanoników, ani duchowieństwa diecezjalnego. W czasie trwającej trzy i pół roku prepozytury dał się poznać jako człowiek mądry i pilny, pracując w kurii oraz w sądzie biskupim³⁴.

Na zebraniu Ministerstwa Stanu 8 maja 1886 r. von Gossler oznajmił, że na sześciu kandydatów na stolicę biskupią w Pelplinie, pięciu było nie do zaakceptowania z powodu ich propolskich poglądów. Rząd w Berlinie zaaprobował zatem prepozyta Wanjurę jako „w pełni pożądanego” pretendenta. Tę kandydaturę przedłożono Wilhelmowi I³⁵. Król zapowiedział pertraktacje ze Stolicą Apostolską w sprawie nominacji wspomnianego prepozyta, określając pozostałych kandydatów jako „sobie niemiłych”³⁶.

Warto nadmienić, że już na początku maja 1886 r. nieco inne zestawienie kandydatów na biskupstwo chełmińskie podało warszawskie

³² GStA PK, I. HA Rep. 76 Kultusministerium IV, Sect. 1a, Abt. II Culm, Nr. 1, Bd. 1, Ernsthausen do Gosslera, 4.05.1886, k. 150–150v, 151v–152; *Z Prus zachodnich*, Słowo, 1886, nr 98, z 3.05.

³³ GStA PK, I. HA Rep. 76 Kultusministerium IV, Sect. 1a, Abt. II Culm, Nr. 1, Bd. 1, Ernsthausen do Gosslera, 4.05.1886, k. 152.

³⁴ GStA PK, I. HA Rep. 76 Kultusministerium IV, Sect. 1a, Abt. II Culm, Nr. 1, Bd. 1, Ernsthausen do Gosslera, 4.05.1886, k. 152v.

³⁵ GStA PK, I. HA Rep. 76 Kultusministerium IV, Sect. 1a, Abt. II Culm, Nr. 1, Bd. 1, Sitzung des Königlichen Staatsministeriums, 8.05.1886, (odpis), k. 170.

³⁶ GStA PK, I. HA Rep. 76 Kultusministerium IV, Sect. 1a, Abt. II Culm, Nr. 1, Bd. 1, Wilhelm I do Gosslera, 15.05.1886, k. 172.

„Słowo”. Na jego łamach wymieniono bp. Namszanowskiego, prepozyta Wanjurę, kanonika Rednera i ks. Assmanna³⁷. Jeśli chodzi o Wanjurę, gazeta zdecydowanie odrzuciła jego kandydaturę. Rzekomo niestosownie zachował się podczas pobytu w Rzymie, nie starając się o audiencję papieską, a składając wizytę posłowi pruskiemu von Schlözerowi³⁸. Z kolei kanonik Redner odznaczał się nieprzychylnością względem polskich spraw. Określano go jako „duszę” niemieckiego stronnictwa wśród duchowieństwa diecezji chełmińskiej, które traktowało germanizację jako jedno ze swoich priorytetów. Wypowiadał się przeciwko Polakom na łamach pism katolickich, które ukazywały się w Gdańsku. Jego znajomość języka polskiego była widoczna jedynie w czasie szafowania sakramentem spowiedzi św. – konkludowała gazeta³⁹.

Pertraktacje rządu pruskiego ze Stolicą Apostolską przybrały niespodziewany obrót. Poseł von Schlözer referował po spotkaniu z kardynałem sekretarzem stanu Lodovico Jacobinim i prałatem Luigim Galimbertim stanowisko Leona XIII wobec prepozyta Wanjury, który miał kojarzyć się papieżowi z rozczarowaniem oraz nieprzyjemnościami (*Widerwärtigkeiten*). Chodziło o wcześniejszą kandydaturę tego prepozyta na arcybiskupstwo gnieźnieńskie i poznańskie oraz o intrygi związane z toczącym się wówczas procesem kanonicznym⁴⁰. Przedstawiciele Watykanu dyplomatycznie oznajmili posłowi niemieckiemu, że nie zdołali przekonać papieża do podjęcia działań związanych z ustanowieniem biskupa w Pelplinie, które pomijałyby Chełmińską Kapitułę Katedralną. Prałat Galimberti sugerował von Schlözerowi, żeby władze państwowe zaprezentowały dwóch nowych kandydatów. Zostaliby oni w odpowiedni sposób zarekomendowani kapitule, która umieściłaby te nazwiska, a także prepozyta Wanjury i ewentualnie innych pretendentów, na nowej liście przedłożonej następnie w Berlinie. W ten sposób utworowano by drogę jednemu z dwóch kandydatów popieranych przez władze państwowe, który nie zostałby odrzucony przez papieża⁴¹.

W piśmie skierowanym przez ministra wyznań religijnych, oświaty i zdrowia do kanclerza Otto von Bismarcka z 29 maja 1886 r. pojawiły się nazwiska dwóch nowych kandydatów na stolicę biskupią w Pelplinie, a mianowicie – kanonika Rednera i dziekana nowomiejskiego Ludwiga Lückę ze Szwarcenowa, który rok wcześniej znalazł się na liście kandy-

³⁷ *Z Prus zachodnich*, Słowo, 1886, nr 98, z 3.05; *Kandydaci na biskupstwo chełmińskie*, Gazeta Toruńska, 1886, nr 104, z 7.05; Toruń, Pielgrzym, 1886, nr 45, z 13.04.

³⁸ *Z Prus zachodnich*, Słowo, 1886, nr 98, z 3.05; *Kandydaci na biskupstwo chełmińskie*, Gazeta Toruńska, 1886, nr 104, z 7.05.

³⁹ *Z Prus zachodnich*, Słowo, 1886, nr 98, z 3.05; *Kandydaci na biskupstwo chełmińskie*, Gazeta Toruńska, 1886, nr 104, z 7.05.

⁴⁰ GStA PK, I. HA Rep. 76 Kultusministerium IV, Sect. 1a, Abt. II Culm, Nr. 1, Bd. 1, Schlözer do Bismarcka, 20.05.1886, (odpis), k. 182v–183.

⁴¹ GStA PK, I. HA Rep. 76 Kultusministerium IV, Sect. 1a, Abt. II Culm, Nr. 1, Bd. 1, Schlözer do Bismarcka, 20.05.1886, (odpis), k. 183–183v.

datów na arcybiskupstwo gnieźnieńskie i poznańskie. Minister podkreślał, że obaj wyróżniali się postawą proniemiecką (zob. również Mross H., 1995, s. 179; Hirschfeld M., 2012, s. 474)⁴². Po ponad dwóch tygodniach na łamach „Germanii” opublikowano notatkę, że biskupem chełmińskim zostanie prawdopodobnie kanonik Redner, obecny administrator diecezji⁴³. Wprawdzie przypuszczenia te były przedwczesne, jednak badanie kanoniczne przeprowadzone przez Stolicę Apostolską wypadło na korzyść zarówno kanonika Rednera, jak i dziekana Lücka. Warto nadmienić, że ks. Redner pochodził z rodziny mieszanej wyznaniowo (jego matka była do śmierci luteranką). Zastanawiano się jednak w Watykanie, w jaki sposób zobligować Chełmińską Kapitułę Katedralną do sporządzenia nowej listy i umieszczenia na niej dwóch wyżej wymienionych nazwisk? Początkowo papież zamierzał skierować w tej sprawie pisemną prośbę do kapituły. Z tego zamiaru jednak zrezygnował, ponieważ nadzwyczajne środki stosowano w wyjątkowych okolicznościach, a nie w całkowicie prawidłowym postępowaniu realizowanym przez powyższe gremium. Pojawił się także pomysł, żeby wysłać jednego z oficjeli papieskich do Pelplina w celu uregulowania tej sprawy. Zastanawiano się jednak, komu można byłoby powierzyć tego rodzaju misję, ze względu na jej delikatną materię⁴⁴.

Pod koniec czerwca 1886 r. sprawa nominacji na biskupstwo chełmińskie przybrała zaskakujący obrót. Doszło wówczas do Watykanu powiadomienie o wyborze kanonika Rednera na wikariusza kapitułnego. Papież, odpowiadając własnoręcznie na otrzymanym od kapituły piśmie, wychwalał tę decyzję i podkreślał, że zasługi tego kanonika były mu dobrze znane. Leon XIII miał nadzieję, że przez tę dyskretną wskazówkę gremium to włączy na nową listę zarówno kanonika Rednera, jak i dziekana Lücka⁴⁵. Ostatecznie jednak zwierzchnik Kościoła poinformował kapitułę, że zamierza sam nominować biskupa, bez zachowania procedury wyboru przez kanoników⁴⁶. Jak twierdził prepozyt Wanjura, w piśmie otrzymanym od papieża i kardynała sekretarza stanu pojawiło się żądanie, żeby kapituła w procesie desygnowania na stolicę biskupią zrezygnowała ze swojego pra-

⁴² GStA PK, I. HA Rep. 76 Kultusministerium IV, Sekt. 1a, Abt. II Culm, Nr. 1, Bd. 1, Gossler do Bismarcka, 29.05.1886, k. 184–184v.

⁴³ *Bischof von Culm* [...], Germania, 1886, nr 135, z 17.06.

⁴⁴ GStA PK, I. HA Rep. 76 Kultusministerium IV, Sekt. 1a, Abt. II Culm, Nr. 1, Bd. 1, Schlözer do Bismarcka, 22.06.1886, (odpis), k. 196–196v.; zob. GStA PK, I. HA Rep. 76 Kultusministerium IV, Sekt. 1a, Abt. II Culm, Nr. 1, Bd. 1, Die „Vossische Zeitung“ erinnert daran [...], 1.08.1886, k. 236.

⁴⁵ GStA PK, I. HA Rep. 76 Kultusministerium IV, Sekt. 1a, Abt. II Culm, Nr. 1, Bd. 1, Schlözer do Bismarcka, 1.06.1886, (odpis), k. 200–200v.

⁴⁶ GStA PK, I. HA Rep. 76 Kultusministerium IV, Sekt. 1a, Abt. II Culm, Nr. 1, Bd. 1, Telegramm vom 5. Juli, k. 201.

wa wyboru, ponieważ Leon XIII zdecydował o bezpośrednich pertraktacjach z władzami pruskimi w tej sprawie⁴⁷.

Nominacja kanonika Leona Rednera na biskupa chełmińskiego

Na łamach „Vossische Zeitung” z 10 lipca 1886 r. podano informację, że rząd pruski odrzucił pięć kandydatur na stolicę biskupią w Pelplinie. Pod uwagę brano zaś kanonika Rednera. Powoływano się również na wiadomości z diecezji chełmińskiej, z których wynikało, że prepozyt Wanjura odbył wielokrotne podróże do Berlina, co łączono z jego domniemaną desygnacją na opisywane biskupstwo⁴⁸. Z kolei dzień później „Germania” zamieściła notkę o porozumieniu zawartym między rządem pruskim a Stolicą Apostolską w sprawie obsadzenia biskupa w Pelpline. Czekało jedynie na odstąpienie kapituły od przysługującego jej prawa wyboru ordynariusza⁴⁹.

Wzburzenie wśród ludności polskiej, wywołane nominacją ks. Juliusza Dindera na arcybiskupa gnieźnieńskiego i poznańskiego, wskazywało na uległość Leona XIII wobec żądań władz pruskich. Papież, będąc świadomy narastającej polaryzacji narodowościowej, stanowiącej pokłosie nacisków politycznych przy obsadzaniu urzędów kościelnych, z niepokojem traktował determinację, z jaką polska frakcja w Chełmińskiej Kapitułe Katedralnej starała się wywalczyć korzystne dla siebie rozwiązanie. Obawiał się, że doprowadzi ona do gwałtownych dyskusji oraz sporów (Kämpfe) między Niemcami i Polakami, co w konsekwencji przeciągnie procedurę wyboru biskupa. W tej sytuacji poseł niemiecki von Schlözer dosadnie uświadomił prałatowi Galimbertiemu, że Prusy w żadnym wypadku nie zaakceptują ani polskiego, ani sprzyjającego Polakom biskupa w Pelplinie. Dopuszczalnym rozwiązaniem, zdaniem posła, byłby ewentualnie nieograniczony czasowo wakat na stolicy biskupiej, czego jednak papież chciał uniknąć⁵⁰.

Wprawdzie Leon XIII nosił się początkowo z zamiarem nakłonienia kapituły do przygotowania nowej listy kandydatów na biskupstwo chełmińskie, wraz z nazwiskami kanonika Rednera i dziekana Lücka, jednak z czasem nabrał przekonania, że procedura ta trwałaby zbyt długo. Z tego względu podjął decyzję o samodzielnym wyborze biskupa bez udziału

⁴⁷ GSStA PK, I. HA Rep. 76 Kultusministerium IV, Sekt. 1a, Abt. II Culm, Nr. 1, Bd. 1, [minister wyznań religijnych, oświaty i zdrowia] do Bismarcka, 5.07.1886, k. 202–202v.

⁴⁸ Während bisher bezüglich der Wiederbesetzung [...], Vossische Zeitung, 1886, nr 315, z 10.07.

⁴⁹ Wie von der „Germania” [...], Germania, 1886, nr 154, z 11.07.

⁵⁰ GSStA PK, I. HA Rep. 76 Kultusministerium IV, Sekt. 1a, Abt. II Culm, Nr. 1, Bd. 1, Schlözer do Bismarcka, 6.07.1886, (odpis), k. 207v–208.

wspomnianego gremium. Było to rozwiązanie, do którego papież uciekał się jedynie w nadzwyczajnych przypadkach, popartych obawą, że przedłużanie wyboru przyniesie szkodę Kościołowi. Papieżowi zależało, żeby władze pruskie zaoszczędziły kapitule oficjalnego powiadomienia o odrzuceniu pięciu kandydatów przez króla. Stanowiłoby to bowiem upokorzenie dla tego gremium oraz pretekst do artykułowania przez kanoników skarg na rząd⁵¹.

Chełmińska Kapituła Katedralna ustosunkowała się do pisma Leona XIII 21 lipca 1886 r. Zaaprobowano „propozycję” dotyczącą dokonania przez niego wyboru biskupa. O opinii tego gremium papież dowiedział się już pięć dni później. Tego samego dnia, czyli 26 lipca, przybył do Rzymu kanonik chełmiński Anton Neubauer. Niezwłocznie udał się do kard. Jacobiniego, który dla poratowania zdrowia przebywał w Genzano. Kanonikowi zależało, żeby dzięki pośrednictwu kardynała uzyskać audiencję papieską. Miał zamiar poinformować papieża, że jeśli kanonik Redner zostanie wybrany biskupem chełmińskim, wywoła to, ze względu na jego brak znajomości języka polskiego, niepokój w całej diecezji. O przyjeździe kanonika Neubauera powiadomił Leona XIII prałat Galimberti. Zwierzchnik Kościoła zażądał informacji czy kanonik ten został oddelegowany przez kapitułę, czy też podjął podróż do Watykanu z własnej inicjatywy. Galimberti zapewnił papieża, że kanonik ten nie reprezentuje wspomnianego gremium. Przy okazji nadmienił, że Redner rozumie i mówi po polsku⁵².

Neubauer nie znalazł posłuchu u chorowitego kard. Jacobiniego, zwrócił się wobec tego do kard. Włodzimierza Czackiego, żeby dzięki niemu wystarać się o audiencję u papieża. Chciał mu wręczyć pismo, w którym było dosadnie wykazane, że Redner zupełnie nie włada językiem polskim. Kanonik Neubauer wydatnie podkreślał, że opisywany kandydat nie nadaje się na pasterza diecezji z powodu „nieufności, jaką polski element diecezji chełmińskiej darzy tego Antysłowianina”⁵³. Kardynał Czacki przekazał papieżowi pismo Neubauera, wskazując przy okazji na antypolską czy wręcz „zabijającą polskość” politykę kurii rzymskiej. Jej urzędnicy postanowili zweryfikować informację o nieznanomości języka polskiego u Rednera. Pośredniczył w tym prałat Giovanni Battista de Montel, który otrzymał telegram prosto z Prus, że choć kandydat ten nie mówi biegle po polsku, jednak operuje tym językiem w wystarczającym stopniu (Hirschfeld M., 2007, s. 156; Hirschfeld M., 2012, s. 475)⁵⁴.

⁵¹ GSStA PK, I. HA Rep. 76 Kultusministerium IV, Sekt. 1a, Abt. II Culm, Nr. 1, Bd. 1, Schlözer do Bismarcka, 6.07.1886, (odpis), k. 208v–209v.

⁵² GSStA PK, I. HA Rep. 76 Kultusministerium IV, Sekt. 1a, Abt. II Culm, Nr. 1, Bd. 1, Schlözer do Bismarcka, 28.07.1886, (odpis), k. 219–220.

⁵³ GSStA PK, I. HA Rep. 76 Kultusministerium IV, Sekt. 1a, Abt. II Culm, Nr. 1, Bd. 1, Schlözer do Bismarcka, 30.07.1886, (odpis), k. 223–223v.

⁵⁴ GSStA PK, I. HA Rep. 76 Kultusministerium IV, Sekt. 1a, Abt. II Culm, Nr. 1, Bd. 1, Schlözer do Bismarcka, 30.07.1886, (odpis), k. 224–226.

Ostatecznie Leonowi XIII przedłożono wspomniany telegram wraz z poręczeniem otrzymanym zarówno od abp. Filipa Krementza (biskupa warmińskiego do 1885 r., a następnie metropolity kolońskiego), jak i od biskupa warmińskiego Andrzeja Thiela, którzy określali kanonika Rednera jako „szczególnie odpowiedniego” kandydata na biskupa chełmińskiego⁵⁵. 1 sierpnia 1886 r. papież za pośrednictwem prałata Galimbertiego poinformował posła niemieckiego von Schlözera, że zamierza nominować Rednera biskupem w Pelplinie⁵⁶. Tamtejszą kapitułę powiadomiono o tym 6 sierpnia tego roku⁵⁷. „Kurier Warszawski” konstatował, że katedra zajmowana dotychczas przez polskich książy Kościoła, przeszła w ręce niemieckie. Powoływano się też na słowa samego Rednera, że rzekomo w czasie nabożeństwa odpustowego wypowiadał zaledwie jednego polskiego penitenta, ponieważ nie mógł poradzić sobie z językiem polskim⁵⁸.

30 sierpnia 1886 r. kanonik Redner przybył do Fromborka, żeby przed biskupem warmińskim Thielem złożyć wyznanie wiary, co zwykle poprzedzało właściwą nominację. Zostało ono przesłane, wraz z zeznaniami świadków (kanoników Jana Trepnaua i Eduarda Klawittera), których przesłuchano z polecenia papieża w sprawie tej kandydatury, do nuncjusza apostolskiego w Monachium (Wojtkowski J., 1997, s. 282)⁵⁹. Brewe dotyczące nominacji kanonika Rednera na biskupa chełmińskiego ogłoszono dopiero 16 listopada tego roku (*Schematismus des Bistums Culm mit dem Bischofsitze in Pelplin 1904*, 1904, s. 11; *Diecezja chełmińska. Zarys historyczno-statystyczny*, 1928, s. 51; Mańkowski A., 1932, s. 9)⁶⁰. Świeceń biskupich w katedrze pelplińskiej udzielił Leonowi Rednerowi 9 stycznia 1887 r. arcybiskup gnieźnieński i poznański Juliusz Dinder, któremu asystowali biskup warmiński Thiel i infułat Klingenberg. Celebracja liturgiczna, w której uczestniczyło około 5 tys. wiernych, trwała od godz. 9.00 do około 13.00. Na zakończenie nowo konsekrowany biskup wygłosił z ambony mowę o zadaniach biskupa, najpierw przez 10 minut po polsku, a następnie przez 24 minuty po niemiecku⁶¹.

⁵⁵ GStA PK, I. HA Rep. 76 Kultusministerium IV, Sekt. 1a, Abt. II Culm, Nr. 1, Bd. 1, Schlözer do Bismarcka, 1.08.1886, (odpis), k. 226.

⁵⁶ GStA PK, I. HA Rep. 76 Kultusministerium IV, Sekt. 1a, Abt. II Culm, Nr. 1, Bd. 1, Schlözer do Bismarcka, 2.08.1886, (odpis), k. 226.

⁵⁷ GStA PK, I. HA Rep. 76 Kultusministerium IV, Sekt. 1a, Abt. II Culm, Nr. 1, Bd. 1, Wolff's Telegraphisches Bureau, 6.08.1886, k. 230; *Mamy Biskupa!*, Pielgrzym, 1886, nr 97, z 7.08.

⁵⁸ *Przegląd polityczny*, Kurier Warszawski, 1886, nr 221b, z 12.08.

⁵⁹ Zob. także *Frombork*, Gazeta Olsztyńska, 1886, nr 21, z 3.09.

⁶⁰ GStA PK, I. HA Rep. 76 Kultusministerium IV, Sekt. 1a, Abt. II Culm, Nr. 1, Bd. 1, Gossler do Wilhelma I, 27.11.1886, k. 258.

⁶¹ GStA PK, I. HA Rep. 76 Kultusministerium IV, Sekt. 1a, Abt. II Culm, Nr. 1, Bd. 1, Ernsthausem do Gosslera, 10.01.1887, k. 280–280v.; *Die Consecration und Inthronisation [...]*, Germania, 1887, nr 7, z 11.01; *Die Consecration und Inthronisation des hochwürdigsten Herrn Bischofs von Culm Dr. Leo Redner*, Germania, 1887, nr 8, z 12.01.

Zakończenie

Wybór biskupa chełmińskiego w dobie kończącego się kulturkampfu i umacniającego się polskiego ruchu narodowościowego nabrał charakteru politycznego. Władze pruskie przeciwstawiały się obsadzaniu stolic biskupich Polakami, zaś koncyliacyjny Leon XIII, licząc na rozwój przychylnych relacji z rządem pruskim, wykazywał się uległością wobec żądań Berlina. Poszukiwanie kompromisowego kandydata na stolicę biskupią w Pelplinie odbyło się kosztem Chełmińskiej Kapituły Katedralnej, która na czas wyboru zrezygnowała ze swoich prerogatyw na rzecz papieża. Wyłoniona ostatecznie kandydatura Leona Rednera, duchownego o zdecydowanie proniemieckich przekonaniach, znalazła poparcie władz państwowych. Jego niedostateczna znajomość języka polskiego, jak pisał ks. Alfons Mańkowski (1928, s. 168, przyp. 1), nie odwiodła papieża od nominowania tego kanonika na pasterza historycznie polskiej diecezji.

BIBLIOGRAFIA

Źródła rękopiśmienne

GeheimesStaatsarchivPreussischerKulturbesitz, I. HA Rep. 76 Kultusministerium IV, Sekt. 1a, Abt. II Culm, Nr. 1, Bd. 1.

Źródła drukowane

Diecezja chełmińska. Zarys historyczno-statystyczny, 1928, Kuria biskupia w Pelplinie, Pelplin.

Mańkowski Alfons, 1928, *Pralaci i kanonicy katedralni chełmińscy od założenia kapituły do naszych czasów*, Towarzystwo Naukowe w Toruniu, Toruń.

Mross Henryk, 1995, *Słownik biograficzny kapłanów diecezji chełmińskiej wyświęconych w latach 1821–1920*, Bernardinum, Pelplin.

Schematismus des Bistums Culm mit dem Bischofsitze in Pelplin 1904, 1904, Selbstverlag des Bischöfl. General-Vikariat-Amts von Culm, Pelplin.

Walkusz Jan, 2012, *Redner Leon bp*, w: Edward Gigilewicz (red.), *Encyklopedia katolicka*, t. 16, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin, kol. 1287.

Literatura

Barańska Anna, 2024, *Kongregacja Nadzwyczajnych Spraw Kościelnych wobec kontrowersyjnych elekcji biskupów przez kapituły w państwach niemieckich (1821–1871)*, Teka Komisji Historycznej TN KUL, tom specjalny 6, s. 379–410.

Hirschfeld Michael, 2012, *Die Bischofswahlen im Deutschen Reich 1887 bis 1914*, Aschendorff Verlag, Münster.

Hirschfeld Michael, 2007, *Bischofswahlen und Nationalitätenfrage vom Kulturkampf bis zum Ersten Weltkrieg*, Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands, t. 52, s. 143–171.

- Mańkowski Alfons, 1932, *Kanoniczne elekcje biskupów chełmińskich po emanacji bul-
li De salute animarum*, Kuria Biskupia w Pelplinie, Pelplin.
- Mańkowski Alfons, 1936, *O nominację ks. Leona Rednera na biskupstwo chełmińskie
1886 roku*, Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu, t. 10, nr 5/6, s. 196–198.
- Szulist Władysław, 2006, *Przeszłość obecnych obszarów diecezji pelplińskiej*, t. 2,
1772–1920, Bernardinum, Pelplin.
- Wajda Kazimierz, 1985, *Spółeczeństwo polskie i Kościół katolicki na Pomorzu a pań-
stwo pruskie w latach 1860–1914*, Studia Pelplińskie, t. 16, s. 99–123.
- Wojtkowski Julian, 1997, *Procesy informacyjne biskupów chełmińskich Leona Red-
nera (1886–1898) i Augustyna Rosentretera (1899–1926)*, Studia Warmińskie,
t. 34, s. 279–301.

Artykuły i notatki prasowe

- Aus der Diözese Culm* [...], National-Zeitung, 1886, nr 233, z 7.04.
- Aus Pelplin* [...], Germania, 1886, nr 99, z 2.05.
- Bischof von Culm* [...], Germania, 1886, nr 135, z 17.06.
- Chełmińska dyecezya*, Pielgrzym, 1886, nr 43, z 8.04.
- Chełmińska dyecezya*, Pielgrzym, 1886, nr 65, z 1.06.
- Chełmińska dyecezya*, Pielgrzym, 1886, nr 66, z 3.06.
- Chełmińska dyecezya*, Pielgrzym, 1886, nr 68, z 8.06.
- Chełmińska dyecezya*, Pielgrzym, 1886, nr 72, z 19.06.
- Die Consecration und Inthronisation* [...], Germania, 1887, nr 7, z 11.01.
- Die Consecration und Inthronisation des hochwürdigsten Herrn Bischofs von Kulm
Dr. Leo Redner*, Germania, 1887, nr 8, z 12.01.
- Die „Thorner Zeitung”* [...], Germania, 1886, nr 85, z 14.04.
- Durch den Tod* [...], Germania, 1886, nr 73, z 31.03.
- Frombork*, Gazeta Olsztyńska, 1886, nr 21, z 3.09.
- Kandydaci na biskupstwo chełmińskie*, Gazeta Toruńska, 1886, nr 104, z 7.05.
- Mamy Biskupa!*, Pielgrzym, 1886, nr 97, z 7.08.
- Projekt kościelno-polityczny uchwalony już w Izbie panów*, Pielgrzym, 1886, nr 53,
z 4.05.
- Przegląd polityczny*, Kurier Warszawski, 1886, nr 221b, z 12.08.
- Przegląd polityczny*, Słowo, 1886, nr 100, z 5.05.
- Przepisy pruskich ustaw państwowych dotyczące kapitulnych wikaryuszów czyli
administratorów dyecezyi*, Pielgrzym, 1886, nr 67, z 5.06.
- Toruń*, Pielgrzym, 1886, nr 45, z 13.04.
- Während bisher bezüglich der Wiederbesetzung* [...], Vossische Zeitung, 1886, nr 315,
z 10.07.
- Wie von der „Germania”* [...], Germania, 1886, nr 154, z 11.07.
- Z Prus Zachodnich*, Gazeta Olsztyńska, 1886, nr 1, z 16.06.
- Z Prus zachodnich*, Słowo, 1886, nr 98, z 3.05.

